

УДК 321.01:328(4)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v054.2025.29>*М. О. Михайлишин*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4377-6821>*аспірант кафедри політології**Львівського національного університету імені Івана Франка*

МЕТОДИ І ФАКТОРИ ОЦІНЮВАННЯ ДИФУЗІЇ ДОМЕНІВ ГОЛОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ: НА ПРИКЛАДІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В 2014–2022 РОКАХ

Актуальність дослідження. Дослідження дифузії і деформації політичних інститутів, а також міжінституційних відносин, є важливим питанням сучасної політичної науки. Ці явища важливі для розуміння функціонування владних систем, особливо в умовах нестабільності, трансформацій і гібридизації режимів. В епоху глобальних викликів і політичної турбулентності, зокрема в Україні, питання інституційної стабільності, стримувань і противаг, а також взаємодії ключових інститутів набувають особливої актуальності. Актуальність дослідження зумовлена як науковим інтересом, так і емпіричною реальністю України 2014–2022 років, коли політична система зазнала глибоких змін і показала, що формальні конституційні конструкції часто поступаються неформальним практикам, ситуативним коаліціям і інституційній дифузії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри значну увагу до цієї проблематики в західній і навіть пострадянській політологічній літературі, на сьогодні все ще спостерігається недостатньо розроблена концептуалізація та операціоналізація явищ дифузії і деформації інститутів. Адже більшість досліджень або обмежуються окремими кейсами, або залишаються на рівні загальних описів без чітких інструментів вимірювання, а тому потребують подальшого систематичного аналізу й узагальнення. Відтак це суттєво ускладнює порівняльний аналіз і верифікацію гіпотез щодо динаміки влади в умовах гібридних або перехідних режимів, таких як Україна. Саме тому представлена наукова стаття покликана заповнити зазначену прогалину шляхом формалізованого опису факторів дифузії доменів політичних інститутів, пропонуючи як концептуальну рамку, так і інструмент суб'єктивного індексування для оцінювання таких процесів у контексті сучасної України.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є концептуалізація та операціоналізація процесів дифузії політичних інститутів та міжінституційних відносин – як теоретично, так і на емпіричному прикладі України. Для досягнення цієї мети у статті поставлено наступні дослідницькі завдання: проаналізувати вже існуючі тео-

ретичні підходи до вивчення дифузії інститутів; сконструювати суб'єктивний індекс оцінювання дифузії доменів політичних інститутів, що відображає ефекти дифузії за структурно-функціональними параметрами політичних інститутів; провести верифікацію запропонованого індексу шляхом розширення кількості досліджуваних випадків, передусім на прикладі України; порівняти результати індексу з незалежними статистичними даними із застосуванням математичної моделі. Представлені завдання запропоновано розв'язати різноспрямовано, але передусім на прикладі інституційного дизайну напівпрезидентської системи правління.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених мети і завдань застосовано ретроспективний огляд попередніх напрацювань з інституційних досліджень, зокрема шляхом порівняння відповідних кейсів й обґрунтування на їхній основі авторських концептів, а також комплексну методологічну рамку, що поєднує як якісні, так і кількісні підходи. Ключовим методологічним орієнтиром виступає неоінституціоналізм, що фокусується на структурі, функціонуванні та взаємодії політичних інститутів у межах владного трикутника «президент–парламент–уряд». Особливу увагу приділено аналізу формальних і неформальних механізмів інституційної взаємодії, а також девіацій від закріплених конституційних моделей.

Дослідження спирається на поєднання якісних і кількісних методів: порівняльно-історичний аналіз трансформації політичних інститутів України (2014–2022), кейс-стаді трьох сценаріїв співіснування президента й уряду, розроблений індекс дифузії з 20 індикаторів у чотирьох вимірах (законодавчому, виборчому, партійному, урядовому) з нульовою сумою балів для фіксації домінування, а також формалізований контент-аналіз і кількісний порівняльний аналіз для перевірки результатів.

Результати дослідження. Найбільш опрацьованою на сьогодні стороною питання дифузії доменів політичних інститутів, хоч і в опосередкованому форматі, є контекст вивчення систем правління. Власне початок концептуалізації сили

інститутів можна провести від вивчення їхньої уповноваженості в контексті різних систем правління. Неоінституційна парадигма оформилася довкола проблематики вивчення ефектів різних конфігурацій повноважень політичних інститутів в тій чи іншій політичній системі. Однак на цьому етапі ми можемо зустріти контекст дифузії інститутів лише у загальних рисах. Наприклад, як вплив девіації доменів повноважень на ґрунті політичних криз може впливати на перебіг трансформації політичного режиму – зокрема те, як політичні кризи у президенціалізованих системах ведуть до «злому» політичної системи, коли ж радше у парламентаризованих системах – тільки до урядової кризи [10, с. 17]. Однак вже на цьому рівні можемо говорити про появу фактора злитого/уніфікованого або ж розділеного правління, наприклад, про те, що формула «єдиного уряду» при президентському правлінні може працювати дещо подібно до парламентських систем, які, як правило, сприяють високій концентрації влади в однопартійному кабінеті і його прем'єр-міністрові, навіть якщо він спирається на підтримку лише меншості виборців [2, с. 62].

Із розвитком політичних систем і перенесення їх в новий соціально-політичний ґрунт на тлі «третьої хвилі» демократизації, вже можемо говорити про початок порівняльного вивчення девіацій їх патернів і дифузії доменів інститутів. Особливо у цьому відзначилися напівпрезидентські системи, котрі структурно допускають найбільше деформації своїх патернів через низку супутніх факторів. Про це буде йтися детально далі, тож зараз зупинимосся винятково на відповідальності уряду, як ключовій характеристиці підтипів напівпрезидентської системи. Власне розрізняють прем'єр-президентську і президентсько-парламентську опції цієї системи правління за ознакою домінуючого актора на виконавчій арені і того, хто може більше впливати на відповідальність уряду [8, с. 1081]. Зокрема в країнах другого типу відчутно розширюється домен президентів і менш характерна ситуація когабітації. Можна також підмітити, що дифузії в такому разі не відбувається, оскільки ніби відсутні деформації патернів, але такі конструкційні особливості провокують подальше «вростання» президента в домен виконавчої влади [3, с. 631; 9, с. 38]. У прем'єр-президенталізмі процес дифузії теж розгортається: або президент обирає радше символічну роль, залишаючи керівництво виконавчою владою прем'єр-міністру, або ж стає неформальним лідером уряду і намагається керувати парламентською більшістю [3, с. 632]. В будь-якому випадку маємо потенціал підміни повноважень одного інституту іншим, себто дифузії домена. Це залежить від низки факторів, зокрема того,

наскільки патерни поведінки сприймаються акторами як частина системи й очікуваний метод ведення політичної боротьби. Якщо описані фактори дифузії від початку спрацьовують на користь одного із інститутів, тоді основні інститути працюватимуть в її канві, хоч це імпліцитно не закладено конституцією [3, с. 38].

Однією із перших передумов розвитку/поглиблення дифузії в рамках шаблону є нечіткість розмежування повноважень в межах владного трикутника «глава держави–парламент–уряд». Така ситуація створює політичний вакуум, що спричиняє пожвавлення міжінституційної боротьби та навіть виникнення політичної кризи на її ґрунті. З'являються так звані «залишкові повноваження» і кожен з інститутів прагне інтегрувати їх у свій домен [7, с. 10]. Нечіткість розподілу повноважень або відсутність адекватного конституційного механізму їх розмежування властива передусім для нових держав або систем у транзиті – це закономірно є проблемою невідповідності чи недосконалості конституційного дизайну. Проте ситуація може виникати і в консолідованих системах та інституційних дизайнах – як реакція на структурні зміни в політичному полі [3, с. 35]. Інша ситуація, коли дифузія є свідомим рішенням одного чи кількох політичних акторів. Тоді зміна формального шаблону у напрямі створення вакууму і потенційно зміни шаблону на ґрунті далі зазначених факторів та ефектів буде хоча й радикальним, проте все ж органічним рішенням конкуруючих доменів [7, с. 10]. Хочу додати, що поки ефект вакууму дуже складно концептуалізувати як елемент оцінки, але вже зараз можна говорити про важливий вплив цього фактора та відзначати його як елемент середовища.

Першим чинником впливу, зокрема президента, є його можливість створювати або впливати на порядок денний. Це реалізується через цілу низку інструментів: ветовання окремих законопроектів, ревізія законопроектів, промульгація законів та пропонування/прийняття декретів або законів, без можливості парламенту чи уряду вносити сутнісні поправки [2, с. 79]. Попри те, що ці повноваження часто входять в інституційні прерогативи президентів, їхня комбінація і реалізація може бути використана у спробі проникнення у цілком типовий домен легіслатури – законотворчості, – яким як правило не володіють президенти. Взавши на себе роль «проактивного» гравця, президент розширюватиме свій домен, скорочуючи набір політик, доступних легіслатурі. Власне поділ акторів на «активного» і «реактивного» та міра реактивності (наскільки актор уповноважений обмежувати «активного» актора) й визначатиме домінантний інститут у даному домені [2, с. 76]. Через тільки ветовання прези-

дент або ж представник виконавчої влади може блокувати розвиток внутрішнього порядку денного легіслатури, понижуючи її легітимність, як і легітимність влади в цілому – через погрози зупинки законодавчого процесу. Крім того, паралельно він проектує свої власні політичні преференції, чим тільки закріплює даний статус-кво. Інші вагомні фактори – огляд законів та законодавча ініціатива – лише посилюють ефекти дифузії домена, адже дозволяють президенту в ручному режимі впроваджувати закони та переглядати законотворчу діяльність легіслатури, навіть якщо остання налаштована відносно опозиційно. Причому спроби збалансувати ці два повноваження, імплементуючи їх у різних пропорціях, не те, щоб різко видозмінюють ситуацію, проте дифузія, що розпочалася, тільки поглиблюватиметься, незалежно від їхньої конфігурації [5, с. 248; 2, с. 88].

Крім того, відбувається проникнення в урядовий домен, оскільки декрети великою мірою визначатимуть не тільки законодавче поле, але й діяльність уряду. При тім, останній стикнеться із фактором подвійної легітимності та паралельної урядової кризи – у випадку напівпрезиденталізму, – при затягуванні якої виникне глибока урядова нестабільність [2, с. 80]. Ба більше, навіть якщо передбачене звичайне візування законів, затягування цього підписання вже дозволяє частково проникати у домен легіслатури – через збільшення простору ризику для політсил, представлених там. Навіть якщо така поведінка не характерна для цієї політичної системи. Звісно, що ці фактори повинні підтримуватися іншими формальними або фактичними спроможностями, про які йтиметься нижче, оскільки ці повноваження типово не мають особливої ваги. Але навіть у рамках базових патернів поведінки політичних інститутів вони можуть представляти загрозу – згадані ризики криз вищі для інших інститутів, ніж президент, адже того суттєво важче відправити у відставку.

Власне не-/можливість усунути чи обмежити президента з його фіксованим терміном є чи не найбільш очевидним інструментом реалізації дифузії. Це, як правило, доволі нетипове та унікальне повноваження. Але воно часто походить із типу системи правління та безпосередньо прив'язане до нього. Для прикладу, у президенціалізованих системах цей фактор більш вагомий, але рідше присутній, у парламентаризованих – навпаки. Таким чином він структурний і зрідка з'являється поза рамками формального процесу, хіба що є специфічна політична практика у конкретній системі, яка вимагає наявності такого. Сам же фактор говорить про спроможність інших інститутів опиратися дифузії зі сторони президента,

проте на практиці він зрідка імплементується, ймовірно через власну громіздкість. Зважаючи на це, хоч фактор і заслуговує уваги та ситуативно може підкріплювати дифузії доменів, сам по собі дефінітивним він не є [2, с. 83].

Наступний фактор, що органічно витікає із двох попередніх, є можливість та умови розпуску парламенту. Це насправді наскрізний фактор, який впливатиме на інші фактори, зокрема на партійно-виборчу групу факторів, що залежатиме від комбінації інших груп умов і чинників. Зараз же говоритимемо про сам факт не-/можливості розпустити парламент. Це має безпосередньо декілька аспектів. Для початку, це хороший інструмент впливу уряду на парламент. Власне про це вартує згадати під час обговорення фактора більшості, але попередньо уряд спроможний дисциплінувати парламент під загрозою його розпуску. Для прем'єра важливо підтримувати лояльність парламенту, зокрема в протистоянні із президентом, якнайбільше в аспекті ключових для нього політик. Якщо ж є загроза цим політикам, то одною з найефективніших стратегій буде погрожувати урядовою нестабільністю, яка призведе або до втрати довіри (якщо це передбачено), або ж відразу до оголошення позачергових виборів. А оскільки прем'єр-міністр є впливовою фігурою і часто веде одну з найбільших фракцій [7, с. 1082], то потенційні ризики для нього є не такими суттєвими як для кожного окремого депутата (та й для малих і середніх партій теж, якщо говорити про багатопартійні системи у випадку саме напівпрезидентських і ще більше парламентських систем).

З іншого боку, це також інструмент тиску на парламент та уряд зі сторони домена президента. Як найперше, це суттєвий інструмент тиску як на парламент, так і на уряд за схемою, наведеною вище. Так, погрожуючи розпустити парламент, президент таким чином зможе лімітувати прийняття окремих рішень, зокрема що не вписуються у його власний порядок денний. Ба більше, він може безпосередньо коригувати процес формування уряду, лімітуючи, наприклад, призначення людей на посаду прем'єр-міністра як потенційно небезпечних опонентів за президентство надалі [2, с. 632]. В іншому випадку, наявність права розпустити парламент визначає ситуацію взаємодії із опозиційним парламентом/урядом: наявні дані говорять про взаємозалежність такого права і більшої частоти зміни парламенту [4, с. 3]; з іншого ж боку, ситуація відсутності такого права може загострити використання інших факторів дифузії та загального рівня конфронтації [4, с. 12]. За будь-якої конструкції, це вагомий інструмент для розширення свого домена за рахунок домена парламенту.

Наступна велика група факторів, до якої ми тут приходимо і яка є одним із ключових факторів дифузії, – це партійно-виборчі аспекти політичного процесу. Їхня важливість обумовлена тим, що саме партійні афіліації є набагато тоншим інструментом деформації доменів, аніж конституційні поправки, котрі є досить радикальним кроком для будь-якого інституту. Власне, вище зазначені фактори часто вступають в силу у сукупності саме із особливостями партійної системи. Саме тому вони достатньо вловлювані для більш, ніж чіткої концептуалізації та операціоналізації, на відміну від умовних характеристик середовища, таких як взаємодія із різними групами еліт.

Базовими факторами тут виступають поняття більшості, міжпартійної взаємодії (зокрема партійної конкуренції), партійної сталості та дисципліни, стабільності партійної системи, синхронності виборів та партійного лідерства. Ці параметри пересікаються, формуючи унікальні можливості для дифузії доменів залежно від їхньої комбінації. Передусім вартує згадати питання формування та утримання парламентської більшості. Зокрема, це важливо, коли ми говоримо про дифузії у межах урядової підзвітності. Очікувано, що для підтримання розростання свого домена президенту у випадку напівпрезиденталізму базово необхідно підтримувати більшість афілійованої із ним партії [3, с. 622]. В цьому випадку можемо говорити про повну субординацію й інтеграцію інших доменів у президентський, оскільки як лідер домінуючої партії президент має можливості до одноосібного визначення політичного курсу країни. Навіть за відсутності всенародної підтримки в моменті, організаційна підтримка і ситуація злитого/уніфікованого правління багато в чому сприятимуть розростанню й укріпленню домена президента, де-факто концентруючи повноваження [2, с. 62].

Важливо додати, що хоч до літератури і звертаються здебільшого щодо про-президентської більшості у випадку напівпрезиденталізму, цей фактор спроможні можна успішно використовувати і щодо інших інститутів. Зокрема, позиції прем'єр-міністра винятково ґрунтуються на його спроможності підтримувати наявність чи видимість лояльної більшості у парламенті – як проти ваги претензіями президента. Щодо парламенту, то його надмірна роздробленість/фракціоналізація безпосередньо може вести до розпуску чинного зібрання, а також від неї залежать спроможності парламенту як інституту ухвалювати політичні рішення [10, с. 17]. Повернувшись іще до зв'язку більшості та президентів, відзначимо, що саме слово більшість не завжди передбачатиме безпосередню арифметичну більшість голосів у легіслатурі. У консолідованих демократіях – це, як правило, рідкісний випадок, здебільшого пов'язаний

із особливостями виборчої системи або чимось на кшталт політичних криз. Особливо, коли ми говоримо про стратегічне голосування, коли виборці коригують голосування для деконцентрації владних повноважень чи модифікації вектора публічної політики [1, с. 4]. Проте в цьому аспекті важливо, щоб партія президента залишалася однією із найбільших партій і закономірним/невід'ємним партнером у формуванні урядової коаліції. Достатньою умовою є розташування президентської партії в «центрі» політичного простору й ідеологічного спектра, консолідуючи інші партії подібно до того, як це відбувається з урядами меншості в парламентських системах [2, с. 77]. Все це гарантуватиме як мінімум фактор присутності інтересів/порядку денного президента (а зрештою і прем'єр-міністра, якщо цей фактор відходить від уряду) у рамках домена парламенту [3, с. 625].

Важливим не-/сприятливим фактором є патерни міжпартійної взаємодії, формальні і неформальні ієрархії в рамках парламенту і відповідність парламентського порядку денного щодо преференцій медіанного виборця [10, с. 17; 2, с. 63]. Ці ефекти структурування парламентської більшості є частковими, але важливими через швидкоплинність процесів і підтримку консолідації політичних сил на інституційному та суспільному рівнях. Особливо вони актуальні для аналізу виборчих систем у напівпрезиденталізмі, де різні елементи виборчого процесу впливають не лише на партійну систему, а й на добір кандидатів, формування фракцій та їхню поведінку.

Зокрема ці ефекти важливі при розгляді окремих аспектів виборчої системи у випадку напівпрезиденталізму. Передусім вартують згадки елементи виборчого процесу – різні елементи виборчих систем і їхніх ефектів допомагають не тільки структурувати партійну систему у вузькому розуміння (лиш із релевантних партій), але й впливати на процеси добору кандидатів, формування фракцій і їх поведінки. А це – одні із ключових передумов не-/формування більшості та закономірних із цього результатів. Як ми побачимо зокрема і на прикладі України далі, від партійно-виборчої системи залежить більш/менш структурована і дисциплінована поведінка окремих депутатів, що, в свою чергу, впливає на стабільність та ефективність парламентських фракцій. Це закономірно вестиме до розширення домена парламенту, бо нівелюватиме можливість інших інститутів скористатися аспектом невизначеності. Цей аспект є суттєвою проблемою від «незалежних» кандидатів, парламентарів, що часто голосують проти фракцій, та великої кількості малих партій. Про це ми говоримо із кількох причин: понижена партійна дисципліна не дає сформувати єдиної позиції щодо публічної політики;

надмірно незалежні актори заважають сформувати стійку партійну систему, побудовану на стійких розподілах політичних витрат і доходів; велика кількість акторів із різними політичними платформами унеможливорює або ускладнює переговорний процес щодо формування і підтримки урядових коаліцій (варто додати, що де-факто кожен незалежний кандидат – це потенційно окрема мала фракція і це лише збільшує можливі трансакційні витрати) [2, с. 68, 73].

Парламентська фрагментація, подібно до абсолютної пропрезидентської більшості, знижує опозиційну спроможність парламенту та створює «тупик у легіслатурі». Це дозволяє президенту розширювати свій вплив і претендувати на пряме лідерство у виконавчій владі, оскільки уряд без твердої парламентської підтримки є політично вразливим. Конфлікт, що виникає при спротиві прем'єр-міністра такому втручання, може логічно завершитись або затяжною міжінституційною боротьбою, або дифузією доменів [8, с. 19]. Ситуація дифузії значною мірою залежить від домінування мажоритарного чи пропорційного елемента виборчої системи. Відповідно до закону Дюверже, мажоритарна система сприяє двопартійності й посиленню урядового домену, тоді як пропорційна – багатопартійності й зміцненню парламентського або президентського домену. У будь-якому разі тип виборчої системи суттєво впливає на партійну дисципліну та розподіл інституційного впливу. Зокрема і у вимірі партійної дисципліни. Література демонструє помірковано сильну залежність такої ситуації від більшої ролі партій у процесі добору й обрання індивідуальних парламентарів [7, с. 1092].

Відповідні виборчі правила, як і внутрішньофракційні інструменти регулювання, формують сильний зв'язок між лояльністю до партійних машин й електоральним успіхом окремого парламентаря, фіксуючи кар'єрний шлях останнього в чіткій канві руху внутрішньопартійної ієрархії. Це посилює партії, оскільки майже повністю виключає девіантну поведінку, роблячи партійну систему більш стабільною та формуючи збалансований розподіл сил всередині парламенту [7, с. 1092]. У сукупності із іншими аспектами зростання самостійності парламентських партій, таких як впровадження фінансування їх діяльності із державного бюджету [7, с. 1092], з'являється необхідне підґрунтя для відстоювання своєї незалежності, зокрема від тиску зі сторони прем'єр-міністра у випадку напівпрезиденталізму.

Варто згадати і про вплив рівня консолідованості партійної системи: За умов неконсолідованої партійної системи опозиція слабка, що дозволяє домінувати сильнішим акторам, зміщує політичну боротьбу до малих груп інтересів і пере-

творює парламент на додаток до президентського й урядового доменів [9, с. 39]. Таким чином, наявність стійкої партійної системи визначає не тільки взаємодію «більшість-опозиція», а й відносини із іншими інститутами [10, с. 17]. Ба більше, системи з розширеним доменом парламентських повноважень значно ймовірніше структуруються в умовах, коли добре організовані національні партії вже існують/існували [10, с. 19].

Крайнім серед партійно-виборчих ефектів дифузії є фактор синхронності виборів: синхронні кампанії сприяють формуванню уніфікованого правління в напівпрезиденталізмі, адже партійні лідери поєднують участь у президентських виборах із просуванням власних політичних сил [7, с. 1081]. Тому результати обох рівнів виборів переважно тяжіють до однієї і тієї ж пропорції розподілу голосів. За умови набрання одним з кандидатів певної форми більшості і за відсутності додаткових аспектів виборчого процесу, наприклад, ролі виборчих коаліцій, це веде до стійкої пропрезидентської більшості, інсталиючи дифузії доменів на користь глави держави [3, с. 624]. Більше того, за певних умов синхронні вибори можуть давати додаткові бонуси партії президента, тільки укріплюючи статус-кво [1, с. 3]. Асинхронні вибори ж призведуть до розділеного правління. Це створює умови для дифузії повноважень, коли, наприклад, парламент може посилювати свій вплив на президентські домени, особливо якщо парламентські вибори відбулися нещодавно, надаючи йому актуальнішу народну легітимність. Також дифузія повноважень може виникнути, коли один з інститутів ще перебуває на етапі становлення. Наприклад, новообраний президент або щойно сформований уряд можуть утримуватися від повного використання своїх повноважень через опозиційну кон'юнктуру, створену попереднім парламентом, не маючи достатнього часу чи політичного ресурсу [3, с. 628]. Існує і ще одна теорія, щодо впливу часу проведення виборів. Деякі дослідження підтверджують роль стратегічного голосування під час синхронних виборів, коли метою є формування розділеного правління. Якщо виборець прагне посилити, наприклад, законодавчий орган, він свідомо голосуватиме за розподіл владних повноважень між різними партіями та інститутами [1, с. 4]. Проте цей підхід потребує достатньої поінформованості і стратегічного планування зі сторони великої кількості виборців, тож він реалізується зрідка. В будь-якому випадку, на базовому рівні а-/синхронізація виборів формує або ж поглиблює деякі з факторів дифузії інститутів, відзначених вище.

Наступна група факторів пов'язана з формуванням і функціонуванням уряду. Особлива увага приділяється напівпрезиденталізму як гнучкому

типу системи, де можливі дифузійні процеси, на відміну від жорстко детермінованих «чистих» систем. Важливо, що уряд ніколи не є повністю субординованим парламенту чи іншим інститутам, хоча зберігає лояльність, закладену демократичними принципами [5, с. 248]. На сьогодні існує багато вивчених аспектів урядової політики та формування урядів. Однак в контексті цього дослідження вагомими є тільки декілька. Передусім, це формування уряду та призначення прем'єр-міністра. Інституційний аспект цього уже був охоплений вище, тож зупинімося на деяких додаткових ефектах, що можуть диверсифікувати цей процес. Зокрема, окремі аспекти щодо формування урядів більшості/меншості. Точніше, можливість структурування більшості з і без партії президента суттєво змінює розподіл повноважень у межах відносин законодавчої і виконавчої влади. Це, зрозуміло, залежить від внутрішньої композиції парламенту. Тут наявні три ролі – «партія президента», «партія вето» (менший партнер коаліції, мінімально необхідний при формуванні уряду більшості) та «медіанна партія» (сила, яка акумулює довкола себе коаліцію, знаходячись в центрі політичного процесу) [2, с. 77]. Чим більше ролей закріплює за собою інститут, тим впевненіше він проникає у парламентський домен і захищає його «кордони», причому акумуляція цих ролей залежить як від розміру парламентських фракцій, так і від структурної організації парламенту: у фракційно орієнтованому, з домінуванням пленарних засідань, вони концентруються в парламенті, тоді як у комітетно орієнтованому – посилюється домен уряду або президента [6, с. 415]. Інша ж ситуація, коли формується технократичний кабінет або кабінет меншості. Наявна література стверджує, що такі кабінети є результатом надмірної фрагментації парламентів, що навряд чи говорить про посилення доменів останніх [8, с. 19].

Вже на початку можна очікувати проявів дифузії через велику кількість парламентських акторів, що ускладнює формування уряду й потребує втручання президента, підриваючи стабільність. У разі формування кабінету меншості можливі два патерни дифузії: перший – це вплив нестабільної більшості або потенціалу сформувати опозицію, що підсилює підпорядкування уряду парламенту. За супутніх факторів, як наприклад ускладнений розпуск парламенту та правила формування більшості (вотуми недовіри та інвестиції), це робить першого більш консенсусним щодо урядової політики через посилений фактор відставки [7, с. 1080]. За інших супутніх умов таке структурування парламенту та уряду суттєво розширює домен президента за рахунок зростання його ролі як єдиного інституту із всенародною

легітимністю та спроможністю сформувати уряд. Власне, це – частіше про ситуацію, коли уряд меншості формується не як елемент типового/регулярного перебігу, а як результат тривалої парламентської й урядової нестабільності, пов'язаної із фрагментацією [7, с. 1080, 1085]. А тут результатом цього є розширена спроможність президента політично атакувати особу прем'єр-міністра [8, с. 18]. Тобто якщо до того конфігурація уряду меншості більше впливала на дифузії у домен парламенту, то в цьому випадку вже говоримо про субординування виконавчої влади. У напівпрезиденталізмі можливість парламенту висловлювати недовіру окремим міністрам посилює його контроль над урядом, хоча без участі парламенту в їх призначенні зростає ризик безвідповідальності. Загалом вплив різних інститутів на склад кабінету є важливою складовою системи стримувань і противаг [8, с. 18; 2, с. 88].

На основі всього вище сказаного пропонується відповідна методика оцінки дифузії політичних інститутів. Бали присвоюються за нульовою сумою відповідно до означених параметрів. Ця система оцінює баланс влади між президентом, парламентом та урядом за чотирма вимірами, нараховуючи бали кожному інституту залежно від його впливу. У законодавчій сфері аналізується контроль над формуванням уряду, правом ініціативи, дієвістю вето, процедурами відставки чи імпідменту та можливістю розпуску парламенту. Вибірчий вимір враховує стабільність політичної системи, волатильність у парламенті, тип виборчої системи та синхронність виборів. Партійний вимір оцінює силу президентської партії, стійкість партійної системи, її фракціоналізацію та лідерство у найбільшій фракції. Нарешті, урядовий вимір аналізує тривалість кабінетів, підзвітність уряду, можливість відставки окремих міністрів та ймовірність формування кабінетів меншості чи технократичних урядів.

Контекст напівпрезидентської України в розрізі дифузії доменів інститутів характеризується динамічною боротьбою за владу між президентом та урядом, яка історично відображала як формальні конституційні положення, так і неформальні політичні впливи [9, с. 37–40]. Нестабільність партійної системи часто призводила до того, що президент, навіть маючи формальні повноваження, наприклад, щодо призначення і звільнення прем'єр-міністра, стикався з опором з боку уряду, який міг мати підтримку парламентської більшості [9, с. 38]. Водночас прем'єр-міністри, особливо ті, хто мав власну політичну силу, могли претендувати на розширення своїх повноважень, що інколи призводило до конфліктів у виконавчій гілці влади [7, с. 1082]. Успішність президента в усуненні прем'єр-міністра залежала не лише від

його формальних повноважень, а і від здатності мобілізувати підтримку в парламенті і використувати неформальні важелі впливу на ключових політичних гравців [4, с. 2].

Пам'ятаючи це, аналізуємо останні дві «каденції» українських інститутів, проставляючи параметри індекса на основі відкритих даних [11; 12; 13; 14; 15]. При чім, каденція президента П. Порошенка характеризувалась двома відмінними кей-

сами: умовно розділеного правління за прем'єр-міністра А. Яценюка і злитого чи уніфікованого правління за прем'єр-міністра В. Гройсмана. В сухому залишку отримуємо наступні результати згідно з нашою методикою (див. табл. 1 і 2).

Порівняння індексів демонструє закономірний рух від збалансованої дифузії до значного розширення домена президента. Перехід від прем'єрства А. Яценюка до В. Гройсмана за президентства

-Таблиця 1

**Верифікація методики оцінювання дифузії політичних інститутів
на прикладі кейсу «П. Порошенко – А. Яценюк» в Україні**

Параметр/Інститут	Президент	Парламент	Уряд
Селекція уряду	0	1	0
Право законодавчої ініціативи президента	0	1	0
Право вето президента	1	0	0
Відставка/імпічмент глави держави	1	0	0
Можливість розпустити парламент	1	0	0
Тривалість політичної системи	1	0	0
Волатильність у парламенті	0	1	0
Виборча система до парламенту	1	0	0
Синхронність чи асинхронність виборів	0	1	0
Партійність президента	1	0	0
Стійкість партійної системи	1	0	0
Фракціоналізація	1	0	0
Головою партії із найбільшою фракцією є	1	0	0
Середня тривалість кабінету	1	0	0
Відповідальність уряду	0	0	1
Можливість парламенту відправляти членів уряду у відставку	0	1	0
Можливість сформувати урядовий кабінет меншості	1	0	0
Можливість сформувати технократичний урядовий кабінет	0	0	1
Сума	11	5	2

Таблиця 2

**Верифікація методики оцінювання дифузії політичних інститутів
на прикладі кейсу «П. Порошенко – В. Гройсман» в Україні**

Параметр/Інститут	Президент	Парламент	Уряд
Селекція уряду	1	0	0
Право законодавчої ініціативи президента	0	1	0
Право вето президента	1	0	0
Відставка/імпічмент глави держави	1	0	0
Можливість розпустити парламент	1	0	0
Тривалість політичної системи	1	0	0
Волатильність у парламенті	0	1	0
Виборча система до парламенту	1	0	0
Синхронність чи асинхронність виборів	0	1	0
Партійність президента	1	0	0
Стійкість партійної системи	1	0	0
Фракціоналізація	1	0	0
Головою партії із найбільшою фракцією є	1	0	0
Середня тривалість кабінету	0	0	1
Відповідальність уряду	0	0	1
Можливість парламенту відправляти членів уряду у відставку	0	1	0
Можливість сформувати урядовий кабінет меншості	1	0	0
Можливість сформувати технократичний урядовий кабінет	0	0	1
Сума	11	4	3

Таблиця 3

**Верифікація методики оцінювання дифузії політичних інститутів
на прикладі кейсу «В. Зеленський – “Слуга народу”» в Україні**

Параметр/Інститут	Президент	Парламент	Уряд
Селекція уряду	1	0	0
Право законодавчої ініціативи президента	1	0	0
Право вето президента	1	0	0
Відставка/імпічмент глави держави	1	0	0
Можливість розпустити парламент	1	0	0
Тривалість політичної системи	1	0	0
Волатильність у парламенті	0	0	1
Виборча система до парламенту	1	0	0
Синхронність чи асинхронність виборів	1	0	0
Партійність президента	1	0	0
Стійкість партійної системи	1	0	0
Фракціоналізація	0	1	0
Головою партії із найбільшою фракцією є	1	0	0
Середня тривалість кабінету	0	1	0
Відповідальність уряду	1	0	0
Можливість парламенту відправляти членів уряду у відставку	0	1	0
Можливість сформувати урядовий кабінет меншості	1	0	0
Можливість сформувати технократичний урядовий кабінет	0	0	1
Сума	13	3	2

П. Порошенка показав еволюцію до стабільніших відносин між виконавчою та законодавчою владою, попри значний президентський вплив. Однак період президентства В. Зеленського ознаменувався драматичним зміщенням балансу влади на користь президента. Це сталося без формальної зміни системи правління, головним чином завдяки безпрецедентній «монобільшості» партії «Слуга народу» в парламенті та синхронізованим виборам 2019 року. Це дозволило президенту майже одноосібно контролювати законодавчий процес та формування уряду, фактично перетворивши український напівпрезиденталізм на «суперпрезидентський».

Висновки. На сьогодні концептуалізація та операціоналізація дифузії та деформації політичних інститутів та міжінституційних відносин залишаються недостатньо широкими. Проте, як свідчить аналіз, наукова література достатньо відображає аспекти дифузії. Зокрема, у контексті напівпрезидентського інституційного дизайну, ми розробили попередній, суб'єктивований індекс. Він охоплює ефекти дифузії за чотирма основними структурно-функціональними групами параметрів, що на перший погляд досить точно визначають дифузію. Ця методика потребує подальшого вдосконалення. Необхідно доповнити та уточнити параметри, а також верифікувати результати, розширивши кількість аналітичних випадків як географічно, так і хронологічно. Крім того, важливо буде порівняти результати дифузії з незалежними статистичними даними, що потребуватиме включення математичної моделі на

основі створеного або оновленого індексу. Проте, вже на цьому етапі вдалося аргументувати президентіалізацію доменної політики в Україні.

Література

1. Ade F., Freier R. Divided government versus incumbency externality effect. *Discussion Papers*. 21. 2011.
2. Colomer J. M., Negretto G. L. Can Presidentialism Work Like Parliamentarism? *Government and Opposition*. 2005. vol. 40. no. 1. pp. 60–89. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2005.00143.x>
3. Elgie R., McMenamin I. Explaining the Onset of Cohabitation under Semi-presidentialism. *Political Studies*. 2011. vol. 59. no. 3. pp. 616–635. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2010.00870.x>
4. Kudelia S. Presidential activism and government termination in dual-executive Ukraine. *Post-Soviet Affairs*. 2018. vol. 34. no. 4. pp. 246–261. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1465251>
5. Nicoleta O. C. Relations between the Parliament and the Government in the Romanian Constitutional Law. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013. vol. 81, pp. 246–249. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.421>
6. Ostrow J. M. Institutional design and legislative conflict. *Communist and Post-Communist Studies*. 1996. vol. 29. no. 4. pp. 413–433. [https://doi.org/10.1016/S0967-067X\(96\)80024-9](https://doi.org/10.1016/S0967-067X(96)80024-9)
7. Protsyk O. Troubled semi-presidentialism: Stability of the constitutional system and cabinet in Ukraine. *Europe-Asia Studies*. 2003. vol. 55. no. 7. pp. 1077–1095. <https://doi.org/10.1080/0966813032000130693>
8. Protsyk O. Politics of intraexecutive conflict in semipresidential regimes in Eastern Europe. *East European Politics and Societies: And Cultures*. 2005. vol. 19. no. 2. pp. 135–160. <https://doi.org/10.1177/0888325404270672>

9. Sedelius T., Berglund S. Towards presidential rule in Ukraine: Hybrid regime dynamics under semi-presidentialism. *Baltic Journal of Law & Politics*. 2012. vol. 5. no. 1. <https://doi.org/10.2478/v10076-012-0002-2>

10. Shugart M. S. Comparative executive-legislative relations. In S. A. Binder, R. A. W. Rhodes, B. A. Rockman (Eds.), *The Oxford Handbook of Political Institutions* (1st ed., pp. 344–365). Oxford: Oxford University Press. 2009. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199548460.003.0018>

11. Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, 2019. Позачергові вибори народних депутатів України, 21 липня 2019 року: остаточний звіт [онлайн]. Місія зі спостереження за виборами БДПІЛ ОБСЄ. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/4/441925.pdf>

12. Депутатські фракції і групи Верховної Ради України дев'ятого скликання [онлайн]. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_fractions

13. Дослідження: українські прем'єри в середньому «живуть» на посаді рік та сім місяців [онлайн]. *Слово і Діло*: аналітичний портал. 5 листопада 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/11/05/infografika/polityka/doslidzhennya-ukrayinski-premyery-serednomu-zhyvut-posadi-rik-ta-sim-misyacziv>

14. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Розділ V. Президент України. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v>

15. Мерехтлива Рада: який фактичний склад коаліції та опозиції в українському парламенті [онлайн]. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/merehtliva-rada-yakij-faktichnij-sklad-koalitsiyi-ta-opozitsiyi-v-ukrayinskomu-parlamenti> [переглянуто 31 травня 2025].

Анотація

Михайлишин М. О. Методи і фактори оцінювання дифузії доменів головних політичних інститутів: на прикладі політичної системи України в 2014–2022 роках. – Стаття.

У статті розглянуто феномени деформації та дифузії політичних інститутів як ключові процеси динаміки сучасних політичних систем. Актуальність тематики обумовлена складними трансформаціями владних відносин в умовах політичної нестабільності, зокрема в контексті української політичної системи 2014–2022 років. Встановлено, що формальні конституційні рамки лише частково відображають реальні міжінституційні взаємодії, які значною мірою визначаються неформальними практиками, ситуативними коаліціями та інституційною дифузією. Метою дослідження є концептуалізація і операціоналізація понять дифузії та деформації політичних інститутів із розробкою формалізованого аналітичного інструментарію. Запропоновано суб'єктивний індекс оцінювання дифузії доменів політичних інститутів, що базується на 20 індикаторах, згрупованих у чотири аналітичні блоки: законодавчий, виборчий, партійний та урядовий. Індекс застосовано до аналізу напівпрезидентської

системи України на прикладі співіснування президента П. Порошенка з прем'єр-міністрами А. Яценюком і Б. Гройсманом та подальшого періоду президентства В. Зеленського. Отримані результати засвідчили перехід від збалансованої до більш домінантної ролі президентського інституту, що підтверджує дієвість запропонованого підходу для вивчення інституційних зрушень. Методологічною основою виступає неоінституціоналізм, який дозволив інтегрувати якісний порівняльно-історичний аналіз, кейс-стаді та кількісні методи для верифікації індексних оцінок. Запропонована концептуалізація сприяє глибшому розумінню процесів трансформації політичних систем і дозволяє точніше ідентифікувати закономірності інституційної дифузії в умовах гібридних режимів.

Ключові слова: політичні інститути, дифузія, деформація, неоінституціоналізм, інституційний дизайн, Україна.

Summary

Mykhailishyn M. O. Methods and factors for assessing the diffusion of domains of major political institutions: the example of the political system of Ukraine in 2014–2022. – Article.

The article examines the phenomena of deformation and diffusion of political institutions as key processes in the dynamics of modern political systems. The relevance of the topic stems from the complex transformations of power relations in the context of political instability, particularly in the Ukrainian political system from 2014 to 2022. It has been established that the formal constitutional framework only partially reflects real inter-institutional interactions, which are largely determined by informal practices, situational coalitions, and institutional diffusion. This study aims to conceptualize and operationalize the concepts of diffusion and deformation of political institutions, utilizing the development of formalized analytical tools. A subjective index for assessing the diffusion of political institution domains is proposed, based on 20 indicators grouped into four analytical blocks: legislative, electoral, party, and governmental. The index is applied to the analysis of Ukraine's semi-presidential system, using the example of the coexistence of President P. Poroshenko with Prime Ministers A. Yatsenyuk and B. Groyzman and the subsequent period of V. Zelensky's presidency. The results obtained showed a transition from a balanced to a more dominant role of the presidential institution, confirming the effectiveness of the proposed approach for studying institutional changes. The methodological basis is neo-institutionalism, which allowed for the integration of qualitative comparative historical analysis, case studies, and quantitative methods to verify index assessments. The proposed conceptualization contributes to a deeper understanding of the processes of political system transformation and allows for a more accurate identification of the patterns of institutional diffusion in hybrid regimes.

Keywords: political institutions, diffusion, deformation, neo-institutionalism, institutional design, Ukraine.

Дата надходження статті: 06.06.2025

Дата прийняття статті: 17.07.2025

Опубліковано: 10.09.2025